

7. Цивільне та сімейне право України: навч.-практ. посіб. / за ред. Є. О. Харитоновна, А. І. Дрішлюка. 2-е вид., перероб. та доп. Харків : Одіс-сей, 2003. 584 с.
8. Юрченко О. Ю. К вопросу о классификации актов гражданского состояния. Власть закона. 2013. № 4. С. 124–132.

Ключові слова: шлюб, сімейні правовідносини, сімейне законодавство України, Сімейний кодекс України.

Key words: marriage, family legal relations, family legislation of Ukraine, Family Code of Ukraine.

ЧАНИШЕВА АЛІНА РАШИДІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор*

ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЗАВДАТКУ

У чинному законодавстві та науковій літературі завдаток визнається одним із способів забезпечення виконання зобов'язань. Але таке твердження про «основне призначення завдатку», як видається, є вельми дискусійним, оскільки є правові категорії, що є стимулами для боржника виконати свої обов'язки в зобов'язанні більшою мірою, ніж завдаток, але які засобами забезпечення в науці не визнаються. Такими стимулами є не тільки цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язань, а й, зокрема, розрахунок боржника на те, що виконання ним свого зобов'язання буде стимулювати іншу сторону двостороннього договору до виконання зустрічного зобов'язання. Тому в перспективі від визнання завдатку способом забезпечення виконання зобов'язань доцільно було б відмовитись.

За своєю сутністю завдаток в перспективі повинен бути визнаний видом цивільно-правової відповідальності, як і неустойка. Правова конструкція завдатку має всі ознаки виду, що належить до роду цивільно-правової відповідальності. Зокрема, вона покладає на боржника у відповідному зобов'язанні додаткове обтяження, що є сутнісною ознакою цивільно-правової відповідальності як роду. Таке розуміння сутності завдатку суперечить деяким положенням чинного цивільного законодавства і навіть структурі ЦК України.

Пошук сутності завдатку не може обмежуватися тільки змістом чинного цивільно-правового регулювання. Оскільки завдаток за своєю сутністю є видом цивільно-правової відповідальності, то він і повинен регулюватися загальними положеннями про цивільно-правову відповідальність та спеціальними правовими нормами, що віддзеркалюють специфіку завдатку. Відтак законодавчі положення про завдаток повинні бути перенесені із глави 49 «Забезпечення виконання

зобов'язань» до глави 51 «Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання» Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1]. До внесення таких змін до ЦК України на цей час, як видається, не готовий не тільки законодавець. До цього не готова і наука. Але в перспективі такі зміни доцільно було б внести до ЦК України.

Завдатком можуть забезпечуватись тільки майнові зобов'язання. Такий висновок випливає з частини першої ст. 570 ЦК України, в якій зазначається, що завдаток видається кредиторів боржником у рахунок належних з нього за договором платежів. Тому організаційні зобов'язання забезпечуватись завдатком не можуть. Інакше буде втрачена сутнісна ознака завдатку. Тому слід погодитись з думкою І.О. Дзери про те, що «завдаток може забезпечувати лише ... договірне відплатне зобов'язання» [2, с. 625]. Проте, як видається, ця думка є правильною лише de lege lata. Законодавець не може передбачити можливість забезпечення завдатком виконання немайнових зобов'язань. Якщо таке передбачити, то це було б якоюсь новою правовою конструкцією, а не завдатком. І все ж дещо відступаючи від сутності завдатку, законодавець міг би допустити забезпечення завдатком виконання зобов'язання, що виникає на підставі попереднього договору. При цьому завдаток міг би передаватись у рахунок платежів, які боржник буде зобов'язаний здійснити на виконання договору, що буде укладений на підставі попереднього договору. Це відкрило б шлях для широкого і конструктивного використання в цивільному обороті завдатку, бо якраз виконання зобов'язань, які виникають на підставі попередніх договорів, потребують ефективного забезпечення.

Якщо буде прийняте рішення про доповнення ЦК України положенням про можливість забезпечення завдатком зобов'язання, що виникає на підставі попереднього договору, необхідно буде встановити ще одну правову норму, яка буде передбачати, що завдаток, виданий на забезпечення виконання зобов'язання, котре виникло на підставі попереднього договору, підлягає зарахуванню у рахунок платежів, які будуть підлягати здійсненню на виконання зобов'язання, що виникне в майбутньому на підставі основного договору. Якщо буде передбачено видачу завдатку на забезпечення виконання зобов'язань, що виникають на підставі попереднього договору, втрата завдатку чи повернення завдатку разом зі сплатою суми завдатку чи його вартості необов'язково буде виключати можливість спонукання до укладання основного договору сторони, яка ухиляється від його укладення. Все залежить від формулювання умов попереднього договору.

Визначення завдатку у частині першій ст. 570 ЦК України здійснено через посилання на родове поняття грошової суми. Це – той самий підхід, який здійснено стосовно неустойки: замість того, щоб поставити поняття завдатку у систему понять зобов'язального права, законодавець вказав на об'єкт зобов'язання щодо завдатку і відніс тим самим завдаток до одного виду з ціною товарів, ціною робіт, орендною платою, платою за послугу тощо. Звичайно, не можна оспорювати той факт, що

у правовідношенні завдатку, як і в будь-якому зобов'язанні, що передбачає оплату товарів, робіт, послуг, здійснюється передання грошей або іншого майна. Але зв'язок завдатку з цим родом зобов'язань є другорядним, принаймні з наукової точки зору.

Проте і науковці, навіть тоді, коли вони абстрагуються від національного законодавства, посилаються на римське право, континентальну і англо-американську систему права, визначають завдаток як грошову суму. Як видається, вивчення і дослідження завдатку слід повернути до цивільно-правової схеми. Це означає, насамперед, погляд на завдаток як на відповідні зобов'язання і підстави їх виникнення. Слід, однак, звернути увагу на ту обставину, що визначення завдатку як грошової суми має певне виправдання, якого не має подібне визначення неустойки. Річ у тім, що неустойкою забезпечується просте основне зобов'язання і сплачується вона *de lege lata* у цивільно-правовій формі простого акцесорного (додаткового забезпечувального) зобов'язання. На відміну від неустойки, завдаток забезпечує виконання одразу двох зустрічних зобов'язань чи навіть усього комплексу зобов'язань, які виникають на підставі двостороннього договору. Відповідно ускладнюється і правова форма, в якій існує завдаток. Тому, дотримуючись логіки, завдаток взагалі неможливо визначити через родові поняття зобов'язання (бо в частині забезпечення одного із зустрічних основних зобов'язань завдаток взагалі не набуває правової форми зобов'язання). Складно визначити завдаток і через родові поняття правовідносин, оскільки правова конструкція завдатку складається з двох правових явищ, одне з яких є правовідношенням, а інше – ні. Реальним було б визначити завдаток через родові поняття договору, маючи на увазі, що це вже стало традицією – легально визначати не окремі види зобов'язань, а окремі види договорів.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40–44. Ст. 356.
2. Дзера І. О. Завдаток. Договірне право України. Загальна частина / За ред. О. В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.

Ключові слова: зобов'язання, завдаток, виконання зобов'язань, цивільно-правова відповідальність, цивільне законодавство України.

Key words: obligations, tasks, fulfillment of obligations, civil liability, civil legislation of Ukraine.